

Sławomir Dorocki, Paweł Brzegowy

Les départements français d'Amérique : artefakty kolonialnej przeszłości Francji

Kultura i Polityka : zeszyty naukowe Wyższej Szkoły Europejskiej im. ks.
Józefa Tischnera w Krakowie nr 8, 176-197

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Sławomir Dorocki, Paweł Brzegowy*

LES DÉPARTEMENTS FRANÇAIS D'AMÉRIQUE – ARTEFAKTY KOLONIALNEJ PRZESZŁOŚCI FRANCJI

Streszczenie

Powstałe na skutek uwarunkowań historycznych departamenty zamorskie Francji w Ameryce (*les départements français d'Amérique*) – Gwadelupa, Martynika i Gujana Francuska – geograficznie należą do najdalej położonych i najmniej znanych części Unii Europejskiej. Plantacyjne uprawy trzciny cukrowej, zapoczątkowane i rozwinięte w okresie francuskiej kolonizacji, decydowały o gospodarczej ważności charakteryzowanych regionów, czyniąc z nich pożądane artefakty w merkantylistycznym wyścigu państw europejskich. Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie zarysu historii francuskich kolonii w Ameryce Południowej, a także próba odpowiedzi na pytanie: w jakim stopniu kolonialna przeszłość determinuje współczesną sytuację społeczno-gospodarczą departamentów amerykańskich. Pomimo faktu, że omawiane regiony od 1946 r. stanowią integralną część Republiki Francuskiej, poziom dysproporcji, głównie natury ekonomicznej, pomiędzy metropolią a terytoriami zamorskimi pozostaje znaczny, godząc tym samym we francuską *égalité* – poczucie równości, starannie pielęgnowane od czasów rewolucji. Gospodarki departamentów zamorskich zbyt silnie uzależnione od Francji kontynentalnej pogrążone zostały w fali koniunkturalnych zawirowań, zwiększając lokalne bezrobocie, które wraz z postępującą agflacją na Gwadelupie i Martynice wywołało serię społecznych napięć. Innym aspektem odmienności byłych kolonii od Francji kontynentalnej pozostaje zróżnicowanie etniczno-lingwistyczne *départements d'Amérique*, stanowiące istotną

176

* **Sławomir Dorocki** – absolwent Akademii Pedagogicznej w Krakowie, kierunek geografia. Doktorat z nauk humanistycznych z zakresu historii uzyskał podczas międzywydziałowych studiów doktoranckich w Instytucie Europeistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego pod kierownictwem prof. dr hab. Mariana Zgórniaka. Od 2005 roku wykładowca w małopolskich uczelniach, m.in. Uniwersytecie Jagiellońskim i Wyższej Szkole Europejskiej im. ks. Józefa Tischnera w Krakowie. Adiunkt w Zakładzie Przedsiębiorczości i Gospodarki Przestrzennej Instytutu Geografii Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Jego zainteresowania badawcze skupiają się wokół problematyki regionalizacji, ze szczególnym uwzględnieniem zróżnicowania przestrzeni europejskiej w wyniku uwarunkowań historycznych i kulturowych. Swój wolny czas dzieli pomiędzy rodzinę, góry i kajak.

Paweł Brzegowy – absolwent studiów licencjackich na kierunku stosunki międzynarodowe w Wyższej Szkole Europejskiej im. ks. Józefa Tischnera w Krakowie. Obecnie student studiów II stopnia na Wydziale Nauk Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jego zainteresowania naukowe związane są z francuskimi obszarami zamorskimi w ujęciu historycznym i społeczno-gospodarczym, teorią kolonializmu oraz z historią i kulturą Ameryki Łacińskiej.

przeszkodę w budowaniu pełnej integracji z metropolią. Bogata różnorodność społeczna w przeważającej większości oparta na kreolskiej kulturze zrodziła zupełnie odrębną grupę obywateli V Republiki. W związku z postępującymi unijnymi procesami decentralizacji i regionalizacji kwestia politycznej przyszłości departamentów amerykańskich pozostaje niepewna, zważywszy na odżywający na nowo separatyzm tychże terytoriów stanowiących istotny element Francji zamorskiej.

Słowa kluczowe

Francja zamorska, departamenty zamorskie, kolonializm, Gwadelupa, Gujana Francuska, Martynika.

Departamenty zamorskie Francji zlokalizowane w karaibskiej i północno-zachodniej części kontynentu południowoamerykańskiego należą do najmniej znanych części Unii Europejskiej. Ich polityczna przynależność do Europy jest wynikiem zarówno kolonialnej przeszłości, jak i współczesnej jedności z Republiką Francuską. Martynika, Gwadelupa i francuska część Gujany, pomimo geograficznego, kulturowego i społecznego oddalenia od metropolii, w drugiej połowie lat czterdziestych ubiegłego wieku na mocy konstytucji IV Republiki utraciły swój kolonialny status, stając się integralną częścią Francji. Poniższe opracowanie ma na celu przedstawienie kolonialnej historii departamentów zamorskich Francji w Ameryce, determinującej w dużej mierze współczesną sytuację społeczno-gospodarczą analizowanych regionów.

Zamorska ekspansja Europy rozpoczęta wraz z wyprawą Krzysztofa Kolumba w 1492 r. stanowiła zarazem początek mocarstwowej rywalizacji europejskich monarchii. Francja, podobnie jak Anglia, Hiszpania, Portugalia oraz Holandia, stała się dobrowolną uczestniczką wielowiekowego wyścigu kolonialnego. Począwszy od szesnastego stulecia, Francja zaczęła tworzyć kolonialną wspólnotę, która w przeddzień wybuchu pierwszej wojny światowej należała do największych na świecie (zaraz po brytyjskiej). Obejmowała obszar niemal 11 mln km² i skupiała przeszło 55 mln poddanych. Rozpad kolonialnego tworu przypadający na lata 1943-1974 pozwolił uzyskać niepodległość większości obszarów zależnych. W pierwszej kolejności proces dekolonizacji objął swoim zasięgiem terytoria mandatowe Syrii i Libanu, które jako ostatnie, zgodnie z wolą systemu wersalskiego, weszły w skład kolonialnych nabytków Francji. Następnie pełną su-

werenność uzyskały Indochiny Francuskie, Madagaskar, państwa wchodzące w skład Francuskiej Afryki Zachodniej (*Afrique occidentale française*), Francuskiej Afryki Równikowej (*Afrique Équatoriale Française*), Algieria i jako ostatnie, w 1974 r., położone na Oceanie Indyjskim Komory. Celem utrzymania kolonialnego dziedzictwa, zgodnie z konstytucją IV Republiki z 1946 r. powołano departamenty i terytoria zamorskie *DOM-TOM* (*départements et territoires d'outre-mer*). W wyniku powyższych zmian Gujana Francuska, Gwadelupa, Martynika i Reunion stały się integralną częścią państwa francuskiego, natomiast zlokalizowanym głównie na Pacyfiku *TOM* przyznano znaczną autonomię (Ardagh, Jones 1998: 222-223).

Uwzględniając położenie geograficzne, Gujanę Francuską, Gwadelupę i Martynikę zwykle się klasyfikować jako departamenty Francji w Ameryce (*les départements français d'Amérique – DFA*). Stanowią one niewielką pozostałość francuskiego imperium kolonialnego istniejącego na kontynentach amerykańskich.

Jako pierwsi do wschodnich wybrzeży północnoamerykańskiego kontynentu dotarli normandzcy i bretońscy rybacy, dokonujący połowów dorsza i polujący na wieloryby (Auger 1993: 29). Jednakże dopiero od początku XVI wieku rozpoczęły się konsekwentne, wielkie wyprawy zamorskie, realizowane głównie przez Anglię i Francję. Za odkrywców owych terytoriów uznaje się Giovanniego Cabota, geneńskiego żeglarza w służbie Anglii, odkrywcę m.in. Cape Breton. Francję reprezentował natomiast Włoch Giovanni Verrazano, eksplorujący w latach 1523-24 ujście rzeki Hudson i zatokę Pamplico oraz Jacques Cartier, który podczas wyprawy w latach 1534-36 dokonał penetracji rzeki św. Wawrzyńca, Wyspy Księcia Edwarda, półwyspu Gaspé oraz zachodnich wybrzeży Nowej Fundlandii (Baszkiewicz 2008: 187; Lanctot 1954: 215). Za najważniejszą z dokonanych ekspedycji Cartiera uznać należy finansowaną przez Franciszka I wyprawę, której wynikiem było założenie w 1541 r. Charlesbourg Royal, pierwszej osady francuskiej w Ameryce Północnej (Gordon 2010: 29) oraz kolonii Nouvelle France¹ (Nowej Francji) (Jahn 1967: 38). Wyprawy francuskie stanowiły odpowiedź na bullę papieża Aleksandra VI, która dzieliła nieodkryte jeszcze obszary Nowego Świata pomiędzy Królestwa Hiszpanii i Portugalii, budząc tym samym zrozumiały sprzeciw innych mocarstw ówczesnej Europy (Blond 1966: 54). Innymi ważny-

178

¹ W 1529 r. brat Giovanniego Verrazana, Girolamo, wprowadził na mapy Ameryki termin Nowa Galia (Nouvelle-Gaule).

mi osiągnięciami wypraw Cartiera² były badania hydrograficzne Zatokę św. Wawrzyńca, a także odkrycie lekarstwa przeciw skorbutowi – niepokonanemu dotąd wrogowi europejskich kolonizatorów (Martini 2002). Drugim francuskim nabytkiem w Ameryce Północnej pozostawały obszary dzisiejszej kanadyjskiej prowincji Nowa Szkocja, określanej wówczas Akadia (Acadie) (Charest 1993: 49). W przeciwieństwie do Nouvelle France kolonię tę cechował niedorozwój społeczno-gospodarczy, a niesprzyjające warunki bytowe dodatkowo zniechęcały i tak nieliczną grupę francuskich osadników. Prawne zwierzchnictwo Francji nad owymi terytoriami potwierdzone zostało przez traktat z St-Germain z 1632 r., powodując tym samym napływ nowych imigrantów, głównie ludności wiejskiej z Perche i Poitou (Bretania).

Przez wielu współczesnych badaczy Cartier uznawany jest również za odkrywcę położonego 25 km na południe od Nowej Fundlandii (Nowej Ziemi) archipelagu Saint-Pierre-et-Miquelon³, co nastąpić miało podczas wyprawy z 1534 r.

Zgodnie z twierdzeniem George'a B. Tindalla oraz Davida E. Shi, w 1492 r. na półkuli zachodniej żyło ok. 40 mln ludzi, z czego ok. 2 mln stanowiła ludność dzisiejszych Stanów Zjednoczonych (Tindall i in. 2002: 21). Pierwotnie wyspy Saint-Pierre-et-Miquelon zamieszkiwane były przez indiańskie plemię Béothuks oraz Eskimosów Inuits (Auger 1993: 28). Przybycie pierwszych osadników wywarło duży wpływ na kultury rdzennych społeczności Indian, wypartych ostatecznie w piętnastym stuleciu przez Europejczyków. Jednakże dopiero w dwa wieki później europejczyści przybysze zaczęli tworzyć właściwe osady nadmorskie utrzymujące się wyłącznie z rybołówstwa.

Czwartym, największym terytorialnie obszarem skolonizowanym przez Francję w Ameryce Północnej była La Louisiane (Luizjana). Początkowo penetracja ogromnego terytorium, rozciągającego się od dzisiejszej Kanady aż po Meksyk, prowadzona była przez francuskiego badacza i podróżnika Roberta De La Salle. W 1682 roku, docierając do ujścia Missisipi, zaanektował on na rzecz Ludwika XIV tereny znajdujące się w bezpośrednim sąsiedztwie rzeki (Hanger 1996: 2). W 1718 r. z inicjatywy Jeana-Baptiste'a Le Moyne de Bienville'a zało-

² Należy zaznaczyć, iż ich rzeczywistym celem było odkrycie przejścia północno-zachodniego, stanowiącego drogę morską do Chin. Cartier dopłynął jednak do cieśniny Belle Isle między Ameryką Północną a Nową Fundlandią.

³ Kwestia ta pozostaje nierozstrzygnięta; literatura fachowa najczęściej wymienia portugalskiego żeglarza J. Alvaresa Fagundes (1520). Wydaje się to o tyle prawdopodobne, iż prowadził on wówczas penetrację pobliskiej Nowej Szkocji, a pierwsza znana europejska nazwa archipelagu została podana w języku portugalskim – Ilhas do Arcepelleguo das Onze Mil Virgens.

żono najważniejszy ośrodek francuskiej Luizjany – La Nouvelle-Orléans (Nowy Orlean) – stanowiący administracyjne centrum kolonii⁴.

Areną formowania się dzisiejszych francuskich departamentów w Ameryce były Karaiby. Kolonie lokalizowane na tamtejszych wyspach stały się najważniejszymi zamorskimi nabytkami monarchii (Perroy i in. 1969: 522). Zachodnia część San Domingo, Gwadelupa i Martynika opanowane zostały w XVII wieku przez powołaną w 1635 r. Compagnie des Îles d'Amérique (Kompanię Wysp Ameryki). Kolonie te, w zamiarze ówczesnej polityki zdominowanej przez merkantylistyczny światopogląd, w niedalekiej przyszłości miały się stać bazą kolonialnego handlu, znacznie prężniejszą niż angielska Jamajka czy hiszpańska Kuba.

Wszystkie dzisiejsze departamenty Francji w Ameryce zostały odkryte w wyniku wypraw Kolumba (tab. 1). W pierwszej kolejności były to tereny Gwadelupy i francuskiej Gujany, odkryte w 1493 r., a następnie Martynika. Społeczności pierwotne zamieszkujące obszary Nowego Świata w przeciągu stuleci poprzedzających przybycie pierwszych Europejczyków wytworzyły stabilne i zorganizowane kultury oparte na rolnictwie i handlu. Obecność kolonizatorów spowodowała niemal całkowitą zagładę rdzennej ludności Karaibów. Jednakże należy zwrócić uwagę, iż Indianie dla hiszpańskich, a później francuskich osadników stanowili nie tylko siłę roboczą, ale także partnerów gospodarczych, doradców i współmałżonków, tym samym należy uznać ich za współbudowniczych nowego organizmu społecznego.

180

Tabela 1. Departamenty Francji w Ameryce w dobie kolonizacji

	położenie geograficzne	data odkrycia	społeczność pierwotna	pierwotna nazwa	kolonizacja francuska
Guyane Gujana Francuska	wschodnia część Ameryki Południowej	1493	Tupi-Guarani	–	1604 (Daniel de la Rivardière)
Gwadeloupe Gwadelupa	Małe Antyle	1493	Arawaks	Karukéra	1635 (Kompania Wysp Ameryki)
Martinique Martynika	Małe Antyle	1502	Arawaks	Madinina	1635 (Pierre Belain d'Esnambuc)

Źródło: opracowanie własne.

⁴ Innym ważnym ośrodkiem zurbanizowanym pozostawał Fort le Seur oraz położone nad Missouri: Fort Orleański i Fort de Chartres.

Drugim elementem społeczeństwa Nowego Świata byli europejscy koloniści. Za podstawową przyczynę przybycia tych osadników uznać należy poszukiwanie większych możliwości ekonomicznych i szeroko rozumianej przestrzeni życiowej. Była to społeczna mozaika ludzi pochodzących niemal ze wszystkich klas i regionów Europy. Dopływ europejskiej siły roboczej był zbyt słaby, by w pełni zaspokoić rozwijające się gospodarki kolonii, rodząc tym samym konieczność uzupełniania deficytu rdzenną ludnością. Z czasem jednak i to rozwiązanie stało się niewystarczające, na skutek czego rozpoczęła się era niewolniczych kompanii, sprowadzających afrykańskich Murzynów. Powołaną przez Francuzów w 1673 r. *Compagnie du Sénégal* uznać należy za największą tego typu „instytucję”, która wedle różnych wyliczeń od momentu powstania do początków wielkiej rewolucji w 1789 r. przetransportowała ok. 700 tys. ludzi (Michon 2007: 18). Większość niewolników trafiała w region francuskich Antyli, w tym najczęściej na Hiszpanię, ze względu na istotne znaczenie gospodarcze wyspy. Wykonywali oni głównie prace w rolnictwie, a także związane z zakładaniem plantacji i karczowaniem obszarów leśnych. Podstawowym aktem prawnym regulującym sytuację ludności niewolniczej we wszystkich francuskich obszarach zamorskich pozostawał wprowadzany od 1685 r. z inicjatywy ministra Jeana-Baptiste’a Colberta *Code noir* (Winks 2006: 16). O skali niewolniczego procederu świadczą zachowane dane historyczne, które podają, że na początku XVIII w. ludność biała kolonii francuskich w regionie Karaibów stanowiła niecałe 20% (Midy 2006). Przepisy *Code noir* były obowiązującym prawem aż do momentu ogłoszenia abolicji (*L’abolition de l’esclavage*) w 1848 roku⁵. Zgodnie z artykułem drugim aktu niewolnicy stali się pełnoprawnymi obywatelami państwa francuskiego (*Décret relatif à l’abolition... 1848*). Za ojca abolicyjnego projektu przyjmuje się republikanina Victora Schoelchera, wyznającego ideę, zgodnie z którą upadek niewolnictwa pozytywnie wpłynie na kolonialną gospodarkę. Proces społecznej unifikacji pozostawał jednak długo nierozwiązany. Na nierówności pomiędzy poszczególnymi grupami etnicznymi dodatkowo wpływał funkcjonujący w latach 1887-1946⁶ *Le Code de l’indigénat* uważany za ukrytą formę niewolnictwa. Praktyki dyskryminacyjne chroniące interesy białych obywateli sprawiły, że w rzeczywistości grupa ta przez kolejnych pięćdziesiąt lat zachowała swoją uprzywilejowaną pozycję (Sandor 2010: 13).

⁵ Krótkotrwałe zniesienie niewolnictwa miało miejsce w 1794 r., jednakże zostało ono wprowadzone z powrotem przez Napoleona w 1802 r. (Dubois 2003; Benot, Dorigny 2003).

⁶ Wprowadzony w Algierii w 1870 r., a oficjalnie zatwierdzony w 1887 r.

Brak siły roboczej we francuskich koloniach od połowy XIX w. próbowano uzupełniać poprzez sprowadzanie kontraktowych pracowników z Indii, Chin, Syrii i Libanu. W pierwotnym założeniu zakontraktowany okres wynosił pięć lat, jednakże wielu z nich zostało na stałe, czego wynikiem jest współczesna etniczna różnorodność tych obszarów. Innym czynnikiem migracji były kataklizmy i katastrofy naturalne. Przykład może stanowić erupcja wulkanu Pelée na Martynice w 1902 r., czego wynikiem jest zgrupowanie martynikańskich imigrantów w Gujanie Francuskiej, w Saint-Laurent-du-Maroni i Rémiere-Montjoly (Jolivet 2010: 16).

Kolejnym sposobem pozyskania siły roboczej we francuskich koloniach na Karaibach i w Ameryce Południowej było zakładanie ośrodków więziennych. Takowe placówki powstawały we francuskiej części Gujany od 1794 r., zyskując sobie niesławne miano „Green Hell”. Do zlokalizowanego wówczas więzienia w Sinnamary trafiali głównie więźniowie polityczni. W XIX w. istniejący ośrodek poddano rozbudowie, a Gujana przemianowana została na karną kolonię. Opracowane wówczas rozwiązanie prawne, które nakładało na recydywistów obowiązek pozostawania na terytorium Gujany przez okres odpowiadający czasowi zasądzonej kary, miało się przyczynić do wzrostu liczby ludności i rozwoju gospodarczego kolonii. Jednakże niemal 90% byłych skazańców padło ofiarą żółtej febry i epidemii malarii. Śmiertelność w Gujanie Francuskiej niemal przez cały XIX w. utrzymywała się na bardzo wysokim poziomie sięgającym 40%. Zachowane dokumenty pozwalają wyliczyć, że w okresie 1854-1939 w Gujanie przebywało ok. 70 tys. więźniów. W 1945 r. tamtejsza kolonia karana została ostatecznie zamknięta, a proces ewakuacji pozostałych osadzonych do Francji trwał jeszcze do początków lat pięćdziesiątych ubiegłego wieku.

Przedstawiając historię dzisiejszych *départements français d'Amérique*, należy zwrócić uwagę, że faktyczny początek politycznej przynależności do Francji nierzadko był znacznie późniejszy od okresu kolonialnego podboju. W przypadku Gujany, której terytorium przejściowo należało także do Portugalii, dopiero w latach 1814-15 doszło do wydzielenia części brytyjskiej, holenderskiej i francuskiej, która pod rzeczywistą jurysdykcją państwa francuskiego znalazła się w 1817 r. Odkryta przez Hiszpanów Gwadelupa bardzo szybko została przez nich porzucona na rzecz większych i gospodarczo lepiej rokujących wysp Wielkich Antyli (Kuby, Santo Domingo i Puerto Rico). Na początku osiemnastego wieku na skutek kolonialnej rywalizacji francuska Gwadelupa dostała się pod panowanie brytyjskie, by następnie, zgodnie z traktatem paryskim, wraz z Martyniką ponownie na stałe zostać przyłączona do Francji. Można zaryzykować stwierdzenie, iż przyjęcie owego dokumentu kończącego wojnę siedmioletnią historycznie

stanowiło najważniejszy moment decydujący o politycznej przyszłości obszarów kolonialnych w Ameryce (Andraos 2007: 31). Monarchia francuska bezpowrotnie utraciła wszystkie północnoamerykańskie terytoria: La Nouvelle France i La Louisiane – podzieloną pomiędzy Anglię i Hiszpanię⁷, a także niektóre wyspy karaibskie: Dominikę, Grenadę i Grenadyny, Tobago oraz Saint Vincent. Toteż ponowne przyznanie Gwadelupy wraz z Martyniką (uprzednio utraconych na mocy postanowień utrechckich z 1713 r.) przyjąć należy za formę pewnej rekompensaty, podobnie jak pozostawienie przy Francji niewielkiego archipelagu Saint-Pierre-et-Miquelon. W opinii Jana Baszkiewicza (2008: 282) strata największych kolonii nie była dla Francji aż tak niepowetowana, gdyż zatrzymanie obszarowo niewielkich cukrowych wysp ekonomicznie okazało się bardziej opłacalne niż finansowanie powierzchniowych gigantów.

Polityczna historia karaibskich i południowoamerykańskich francuskich obszarów zależnych rozpoczęła się na nowo wraz z przyjęciem konstytucji z 1946 r., która znosząc administracyjną izolację, dokonała ich włączenia do Republiki w formie departamentów. Kolonie, stając się integralną częścią Francji, otrzymały tym samym identyczne uprawnienia jak departamenty metropolitalne.

Dokonując charakterystyki departamentów zamorskich Francji w Ameryce, należy rozpocząć od największej jednostki administracyjnej – Gujany. Gujana Francuska zajmująca powierzchnię 84 tys. km² stanowi terytorialnie największy departament Francji, a długość granicy z Brazylią wynosząca 673 km sprawia, że najdłuższa granica Republiki zlokalizowana jest daleko od Starego Kontynentu. Terytorium Gujany położone pomiędzy rzekami Maroni i Oyapock w Ameryce Południowej, w 85% pokryte lasem tropikalnym, przez długi okres było uważane za nieprzydatne dla europejskiej kolonizacji.

Pierwszymi europejskimi osadnikami, którzy przybyli na gujańskie wybrzeże byli Holendrzy zakładający osady przy ujściu rzeki Essequibo. Ekonomiczne znaczenie francuskiej Gujany wzrosło na skutek odkrycia tam złota w połowie XIX w. (Hyles 2010: 79). Ponadto przez cały okres kolonizacji posiadłość francuska dostarczała cennych odmian drewna: mahoni, cedru i balaty (Jahn 1967: 228). Także obecnie drewno stanowi istotny przedmiot eksportu, a stolica departamentu uważana jest za centrum przemysłu drzewnego. W 1946 r. w Gujanie Francuskiej wydzielono dwie strefy: nadbrzeżną o powierzchni 12,5 tys. km² oraz 78,5 tys. km² interioru zwanego *Inini* (Jahn, 1967:

⁷ Część hiszpańska na krótko powróciła jeszcze do Francji w roku 1800 na mocy traktatu z San Ildefonso. Trzy lata później obszar ten odsprzedano administracji prezydenta Thomasa Jeffersona.

230). Niemal 80% ludności departamentu zamieszkuje 320-kilometrowy odcinek wybrzeża Oceanu Atlantyckiego, natomiast 55% skupione jest w aglomeracji Cayenne. Od 1950 r. odnotowano siedmiokrotny wzrost populacji, co stanowi najwyższy tego typu wskaźnik zaobserwowany w przypadku francuskich departamentów w Ameryce. Za wysoki uznać także należy wynoszący niemal 3% w skali roku przyrost naturalny. Dane INSEE z 2005 r. podają, że 42% mieszkańców ma poniżej 20 lat, natomiast tylko 6% przekroczyło 60 lat⁸. Średnia długość życia wynosi ok. 75 lat.

Trwające od XVI stulecia migracje spowodowały wykształcenie się zróżnicowanego i etnicznie różnorodnego społeczeństwa. Obecnie w Gujanie wyróżnia się 27 grup etnicznych⁹, z których niemal każda posługuje się odmiennym językiem. Dominująca kultura – créole guyanais – stanowiąca ponad 60% całej populacji, złożona jest z ludności kolorowej¹⁰ będącej potomkami Indian, Murzynów i białych osadników. Biali pochodzący od pierwszych europejskich przybyszów podzieleni są na métropolitains oraz blancs guyanais. Métropolitains (Metro) – mieszkańcy Francji metropolitalnej – w Gujanie przebywają zazwyczaj na trzyletnich kontraktach zawodowych, pracując w placówkach badawczych. Blancs guyanais (biali Gujańczycy) to stali mieszkańcy departamentu przynależący do miejscowej elity i zajmujący głównie stanowiska kierownicze. Szacuje się, że ok. 5% dzisiejszej populacji stanowią należący do pierwotnych mieszkańców regionu Indianie podzieleni na cztery grupy: créole, caraïbe, arawak i tupi-guarani. Créole zamieszkujący pas wybrzeża oraz środkowy odcinek rzeki Maroni przy granicy z Surinamem skupiają plemiona créole guyanais i aukan. Grupa caraïbe łączy plemiona kalihna i wayana. W skład arawak wchodzi wspólnota palikour, natomiast tupi-guarani, do których należą émerillon i wayampi zamieszkują tereny zlokalizowane w bezpośrednim sąsiedztwie granicy z Brazylią, w południowo-wschodniej i południowej części departamentu. Licząca ok. 10 tys. osób społeczność Maroons¹¹ zamieszkująca lasy tropikalne nad rzeką Maroni pochodzi od surinamskich niewolników, którzy po powstaniu wybrali życie w lesie (Hyles 2010: 61). Okolice Apatou i Papaïchton, położone na prawym brzegu Maroni, to terytorium plemienia Aluku

184

⁸ W przypadku Francji metropolitalnej odsetek ten wynosił 22%.

⁹ Antillais guadeloupéens, Arabes libanais, Arabes syrienns, Arawaks, Brésiliens blancs, Brésiliens Branco, Bushinengués, Caribéens de l'Inde, Caribéens javanais, Caribes, Chinois hakka, Emerillons, Français, Guyanais blancs, Guyanais mulâtres, Guyanais noirs, Haïtiens, Hmongs, Juifs français, Palikours, Péruviens, Saint-Luciens, Saramacca, Surinamiens créoles, Surinamiens hindiphones, Wayampi, Wayana (Joshua Project 2005).

¹⁰ Tzw. Mulattoes – potomkowie Afrykańczyków i francuskich osadników.

¹¹ Określana również jako Bushinengués.

liczącego ok. 5 tys. osób. Pozostałe grupy tworzą Saramacca zamieszkujący Saint-Laurent-du-Maroni i nadbrzeże Tampoc i Oyapock oraz Ndjuka z okolic Apatou, Grand-Santi i Kourou. Na swoiste uzupełnienie etnicznej „układanki” składają się imigranckie mniejszości: Brazylijczyków, Surinamczyków i Gujańczyków, którzy w większości na terytorium Gujany przebywają nielegalnie, a dokładne oszacowanie ich liczby jest kwestią problematyczną. Ostatnią grupę tworzą nieliczni imigranci z pozostałych zamorskich departamentów: Gwadelupy, Martyniki i geograficznie położonej najdalej Reunion.

Na konflikty etniczne w Gujanie Francuskiej nakładają się problemy ekonomiczne. Najuboższą grupę społeczną stanowią Indianie, którzy za swą złą sytuację życiową obarczają władze Republiki. Przyznane na mocy dekretu z 1987 r. prawo mające chronić interesy gujańskich kultur indiańskich przez nich samych uważane jest za rozwiązanie niewystarczające i prawnie nieskuteczne. Dlatego też w dialogu pomiędzy indiańską mniejszością a władzami istotną rolę odgrywają specjalnie powołane stowarzyszenia¹² pełniące rolę mediatorów.

Również pod względem lingwistycznym skład społeczności Gujany Francuskiej pozostaje znacznie zróżnicowany. Pomimo faktu, iż francuski posiada status języka urzędowego, to język kreolski, uważany za pierwotny język ludności afrykańskiej, i jego liczne odmiany należą do powszechnie używanych. Pewien wyjątek stanowi grupa *créole guyanais* zamieszkująca Kajennę, Kourou, Mara i Saint-Laurent-du-Maroni, w przypadku której bazę kreolskiego stanowi język francuski. Wśród kreolskiego używanego w departamencie wyróżnić można następujące podziały: *créole saint-lucien* (charakterystyczny dla przybyszów z wyspy Sainte-Lucie), *surinamien*, *aukan* oraz bazujące na portugalskim *créole brésilien* i *créole saramaccan*.

Innym departamentem zamorskim Francji w Ameryce (tym razem Środkowej) jest złożona z kilkunastu wysp Gwadelupa. Do największych należą: Basse-Terre (847,82 km²), Grande-Terre (586,68 km²), Marie-Galante (158,01 km²), La Désirade (21,42 km²), Terre-de-Bas (7,58 km²), Terre-de-Haut (5,22 km²), Petite Terre (1,70 km²) oraz wysepki Les Saintes, podzielone na Terre-de-Bas i Terre-de-Haut. W obrębie Wysp Podwietrznych wyróżnia się dwie grupy wysp. Wewnętrzne, górzyste, nad Morzem Karaibskim, obejmujące swoim zasięgiem Basse-Terre i Les Saintes i zewnętrzne pochodzenia wulkanicznego, skupiające Grande-Terre, La Désirade i Marie-Galante (Jahn 1967: 197).

Podobnie jak pobliska Martynika Gwadelupa otrzymała autonomię w 1775 r., która jednakże nie uwzględniała interesów ludności kolońskiej, co skutkowało na początku XIX stulecia szeregiem wystąpień

¹² Przykładami takich organizacji może być l'Association des Amérindiens de Guyane française (AAGF) oraz l'Union des Peuples Amérindiens de la Guyane (UPAG).

czarnej ludności, brutalnie stłumionych przez kolonialne władze. W masakrze z 1802 r. zginęło ok. 10 tys. ludzi, czyli niemal 10% miejscowej populacji (Dubois 2000: 104). Przybycie Francuzów zapoczątkowało okres uprawy trzciny cukrowej, która stanowiła podstawę lokalnej gospodarki i przez kolejne stulecia warunkowała miejscowy dobrobyt. Francuskie Małe Antyle, nazywane wówczas Wyspami Cukrowymi, uważane były za najważniejsze kolonialne nabytki na Morzu Karaibskim. Największe arealy upraw trzciny cukrowej posiadała Marie-Galante, gdzie w krajobrazie dominowały młyny do otrzymywania cukru, pierwotnie napędzane przez woły, a od lat osiemdziesiątych XIX w. przez wiatraki. Kolejne dekady przyniosły kryzys cukrowego przemysłu, prowadząc do stopniowego upadku cukrowni (na początku lat trzydziestych ubiegłego wieku pozostało ich niespełna 20) i przyczyniając się tym samym do depopulacji wyspy. Innymi ważnym historycznie surowcem eksportowym Gwadelupy i Marie-Galante było indygo wykorzystywane jako barwnik tkanin. Należy wspomnieć, że współcześnie obok funkcji turystycznych departament dalej stanowi ważne centrum produkcji cukru (z zauważalnym jej wzrostem) oraz jest znaczącym eksporterem rumu (Mauranyapin 2008).

186

Podobnie jak w przypadku Gujany Francuskiej w Gwadelupie większość mieszkańców stanowi ludność kolorowa, spośród której najliczniejsi są Mulaci, stanowiąc ok. 65% populacji departamentu. Następni w kolejności są Murzyni (28%) i Azjaci (4%), podczas gdy ludność pochodzenia europejskiego sięga zaledwie 2% mieszkańców. W większości są to potomkowie osadników z Bretanii i Normandii zamieszkujący głównie Les Saintes, nazywane przez to Białymi Wyspami. Najmniej liczną grupę tworzą imigranci wywodzący z biednych regionów Karaibów. Obok przyczyn ekonomicznych za czynnik migracyjny uznać należy także panującą w regionie niestabilność polityczną oraz przyrodnicze katastrofy charakterystyczne dla tej części Ameryki Łacińskiej (w szczególności huragany). Według szacunków unijnej La Commission des Iles na Gwadelupie liczba osób przebywających nielegalnie wynosi ok. 50 tys. Są to w większości i niezmiennie od wielu lat obywatele Haiti (ok. 50% imigrantów) oraz Dominikany.

Na Gwadelupie obok urzędowego francuskiego w powszechnym użyciu pozostaje kreolski i angielski. Język kreolski obecny jest w dwóch odmianach: *gadeloupéen* i *haïtien*. Niemal 97% mieszkańców używa odmiany gwadelupskiej, pod względem lingwistycznym zbliżonej do martynikańskiej, natomiast tylko niespełna 3% posługuje się *haïtien*. Uwagę zwraca bardzo słaba znajomość języka urzędowego, pozostająca na najniższym poziomie jeżeli chodzi o departamenty amerykańskie.

Poważnym problemem dzisiejszej Gwadelupy pozostają kwestie eksploatacji środowiska naturalnego wysp. Proces niszczenia przyrodniczego bogactwa archipelagu zainicjowany został wraz z początkiem francuskiej kolonizacji. Rybołówstwo, łowiectwo oraz intensywna wycinka lasów zubożała stopniowo pierwotną bioróżnorodność tego karaibskiego zakątka. Prowadzona na szeroką skalę uprawa trzciny cukrowej i bananów, ich przetwórstwo oraz ścieki z lokalnych gorzelnii przez kolejne dekady powodowały wzrost zanieczyszczenia. Ponadto coraz większe ilości substancji chemicznych wykorzystywanych w rolnictwie¹³ w dłuższej perspektywie niekorzystnie wpływają na gleby i wody gruntowe. Poważnym zagrożeniem pozostaje również degradacja raf koralowych wokół Gwadelupy stanowiących obecnie jedną z głównych turystycznych atrakcji departamentu oraz rzadkich lasów mangrowych i namorzynów u wybrzeży Marie-Galante i La Désirade.

Zgodnie z postanowieniami konstytucji IV Republiki w skład nowo utworzonego departamentu Gwadelupy weszły dwie pobliskie wyspy: Saint-Martin (najmniejszy skrawek francuskiego imperium kolonialnego, zajmujący powierzchnię 53,2 km²) oraz położona w Małych Antylach Saint-Barthélemy¹⁴ (Wyspa św. Bartłomieja). W 1963 r. Saint-Martin i Saint-Barthélemy połączono w okręg administracyjny (arrondissement) przy uprzednim wyszczególnieniu pojedynczych communes (gmin) i cantons (kantonów). Grudniowe referenda, przeprowadzone w 2003 r. w powyższych jednostkach, zdecydowały o politycznej niezależności tychże obszarów, powodując ich odłączenie od macierzystego departamentu oraz nadanie nowego statusu prawnego – *collectivité d'outre-mer*. Rzeczywiste wyłączenie St. Martin 7 lutego 2007 r. i St. Barthélemy 22 lutego tego samego roku rozpoczęło nowy polityczny rozdział w historii dwóch niewielkich terytoriów, które po raz pierwszy uzyskały szeroką autonomię w obrębie francuskich obszarów zamorskich. Gdy na Saint-Martin i Saint-Barthélemy trwała żywołowa dyskusja dotycząca przyszłości wysp, a perspektywa bliższej niezależności cieszyła się coraz większą społeczną aprobatą, mieszkańcy Gwadelupy takowe rozwiązanie w swoim przypadku uznali za mało korzystne. W głosowaniu z 7 grudnia 2003 r. ok. 73% obywateli odrzuciło proponowane przekształcenie departamentu

¹³ Badania prowadzone przez Groupe Régional pour l' Étude de la Pollution par les Produits Phytosanitaires wskazują na wzrost stosowania w przeciągu ostatniej dekady pestycydów i środków owadobójczych.

¹⁴ W rzeczywistości archipelag skupiający wyspy: Coco, Chevreau, Frégate, Le Boulanger, Pain-de-Sucre, Petit-Jean, La Tortue, Fourchue, Toc Vers.

w *collectivité unique*, obawiając się zakłóceń miejscowej gospodarki pomimo słabości jej kondycji (Barroux 2009: 18).

Ostatnim z trzech francuskich departamentów w Ameryce jest Martynika. Położona jest ona w samym centrum Małych Antyli, pomiędzy Haiti, wenezuelskim wybrzeżem, Dominiką i *Saint Lucia*. Departament Martyniki jest wyspą o długości 30 km i szerokości 70 km. Fort-de-France – stolica wyspy – ulokowana jest na jej zachodnim wybrzeżu i stanowi największy zurbanizowany ośrodek skupiający 94 tys. mieszkańców.

Gospodarczy rozwój Martyniki, podobnie jak pozostałych departamentów, w okresie kolonializmu uwarunkowany był obecnością czarnych niewolników oraz uprawą trzciny cukrowej. I jak w poprzednich przypadkach ma to swoje konsekwencje w strukturze etnicznej społeczności wyspy. Dodatkowo na etniczną różnorodność dzisiejszej Martyniki wpłynęły rzesze imigrantów z Chin, Syrii i Libanu, przybyłych po ogłoszeniu abolicji. Współczesna martynikańska społeczność w przeważającej większości tworzona jest przez Murzynów, Mulatów, nielicznych Indian oraz białych potomków francuskich kolonizatorów nazywanych Békés (Blancs-Pays) (Auvergnon 2004: 104). Znaczna część ludności o korzeniach afrykańskich lub afro-karaibskich wchodzi w skład najbiedniejszych grup klasowych, żyjąc na skraju ubóstwa. Dodatkowo erupcja Montagne Pelée, która 8 maja 1902 r. pogrzebała niemal 30 tys. osób (Jung-Hüttl, Edmaier 1997: 157) i zniszczyła poprzednią stolicę wyspy – Saint-Pierre, spowodowała falę emigracji głównie do francuskiej Gujany. Ubogi materiał wulkaniczny zamienił zasypany obszar w jałową pustynię, uniemożliwiając prowadzenie efektywnej działalności rolniczej. Również przyznanie statusu departamentu zamorskiego, pomimo korzystnego wpływu na sytuację gospodarczą Martyniki, stanowiło początek serii politycznych zawirowań, które w latach 1948, 1954 i 1956 przybrały formę społecznych protestów. Szczyt separatystycznych wystąpień, w dużej mierze inspirowanych kubańską ideologią marksistowską, przypadł na lata siedemdziesiąte ubiegłego stulecia. Trzydziestoletni okres niepokoju zakończył pakiet reform wdrażanych od 1982 r. (Barroux 2010: 20). Metropolitalne dotacje wykorzystywano na rozbudowę infrastruktury i tworzenie sektora turystycznego, który na skutek spadku znaczenia przemysłu cukrowniczego w przyszłości ma stanowić jeden z podstawowych działów miejscowej gospodarki. Stosunkowo niedawno kwestia politycznej niezależności Martyniki powróciła na nowo. Zwolennicy dążeń autonomicznych, powołując się na art. 74 francuskiej konstytucji, zwracają uwagę na zbyt silne gospodarcze uzależnienie wyspy od metropolii i związaną z tym znikomość inwe-

stycyjną, co niekorzystnie wpływa na miejscową ekonomię, skutkując niedorozwojem branż lokalnych. Projekt ustawy określającej samodzielność Martyniki powinien zostać złożony w parlamencie do końca 2010 r. i poddany pod głosowanie w pierwszej połowie 2011 roku (Barroux 2010: 19).

Problemy natury gospodarczej stanowią wspólny mianownik wszystkich departamentów Francji w Ameryce. Pomimo niezaprzeczalnej pełni integralności departamentów zamorskich z Republiką w zestawieniu ekonomicznym z departamentami metropolitalnymi prezentują się one znacznie gorzej. Przyczyny tego stanu rzeczy należy upatrywać w ich kolonialnej przeszłości. Cukier, uważany za białe złoto merkantylistycznej epoki, czyniący z antylskich wysp wysoce pożądany artefakt, przez stulecia stanowił podstawę rozwoju miejscowych gospodarek. Plantacje trzciny cukrowej oraz przemysł cukrowniczy stymulowały rozwój kolonii, jednakże tylko w nieznacznym stopniu wpływały na dobrobyt ich społeczności. Współcześnie rolnictwo pozostaje jednym z głównych sektorów gospodarki wszystkich *départements français d'Amérique*. Obok trzciny cukrowej, także banany, bataty i maniok należą do najczęściej uprawianych roślin. Nadal niewielkie znaczenie odgrywa hodowla zwierząt, leśnictwo i rybołówstwo. Od lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku czynione są starania mające podnieść znaczenie sektora turystycznego. Wyspy karaibskie najczęściej odwiedzane są przez turystów francuskich i amerykańskich, co podyktowane jest głównie brakiem połączeń lotniczych.

Także w przypadku Gujany Francuskiej rolnictwo oparte na uprawie ryżu, trzciny cukrowej, batatów, bananów i kukurydzy uważane jest za podstawowy filar departamentalnej gospodarki. Niemożna jednakże pominąć znaczenia powstałego w latach sześćdziesiątych XX wieku ośrodka technologii kosmicznej (Le Centre spatial guyanais) w Kourou. Pomimo powolnego spadku znaczenie kosmodromu i ośrodka dla gospodarki Gujany w dalszym ciągu generuje on ok. 90% wartości eksportu departamentu (Joeger 2007: 4). Ponadto około połowa dzisiejszej produkcji gospodarczej francuskiej Gujany wiąże się z obsługą kosmodromu. Centrum kosmiczne zatrudnia 15% mieszkańców, tworząc ogółem 27% miejsc pracy. O znaczeniu ośrodka dla lokalnej gospodarki świadczy także wysoki udział w wartości PKB departamentu, który wynosi 15% (CNSE 2009). Z inicjatywy Europejskiej Agencji Kosmicznej, która obecnie pokrywa 2/3 budżetu Kourou, nastąpiła jego rozbudowa i unowocześnienie. W niewielkim stopniu na gospodarczy rozwój departamentu wpływa także wydobywanie kaolinu, boksytów, tantalitu i złota, leśnictwo oraz połów krewetek. Najwięcej miejsc pracy dostarcza sektor usług, a także handel i przemysł zlokalizowane w stolicy i pomniejszych ośrodkach miej-

skich: Rémire-Montjoly, Matoury, Roura, Macouria, Montsinéry, Tonnégrande, Régina. Wśród firm wyróżniają się wielkie międzynarodowe przedsiębiorstwa związane z zaawansowaną techniką, tj. CegalecI (rozwiązania technologiczne dla przedsiębiorstw i instytucji publicznych), Alcatel (komunikacja), Regulus (paliwa lotnicze) czy Air France. Za najpoważniejszy problem gujańskiej gospodarki należy uznać utrzymujący się od kilku lat wysoki wskaźnik bezrobocia. W 2008 r. skala zjawiska osiągnęła niemal 22% (Le chômage de longue durée s'aggrave 2010).

Wysokie bezrobocie (23,5 % w 2009 r.) to również problem Gwadelupy. Jednym z powodów takiej sytuacji może być fakt, iż 41% populacji nie posiada odpowiednich kwalifikacji umożliwiających podjęcie pracy (Guadeloupe – Présentation de la région 2010). Najwięksi pracodawcy departamentu związani ze sferą usług i wysokich technologii nie są w stanie zapewnić zatrudnienia dla rosnącej liczby ludności wchodzącej w wiek produkcyjny¹⁵. Rekordowo wysoki pozostaje także wskaźnik bezrobocia wśród młodzieży, wynoszący niemal 56% w przypadku osób w przedziale wiekowym 15-24 lata (Szymaniak 2009) i stanowiący tym samym najwyższy wynik w Unii Europejskiej. Niedawny okres, gdy gwadelupska gospodarka napawała optymizmem, należy już do przeszłości. W latach 1993-2001 wskaźnik PKB per capita rósł w skali roku o 2,6%, dając poczucie ekonomicznej stabilizacji. Doprowadziło to do zmniejszenia dysproporcji w poziomie życia między departamentem a metropolią. Pomimo to dochód realny na jednego mieszkańca Gwadelupy był o 27% niższy niż w przypadku Francji kontynentalnej.

Z kolei na Martynice najlepiej rozwinął się sektor usług reprezentowany przez Crédit Agricole, Antilles protection, France Télécom, Onet, BNP Paribas, Sécurité Caraïbes. Wytwarza on 83% rocznego PKB i skupia niemal 80% wszystkich pracujących osób. Pomiedzy 1999 a 2006 rokiem zatrudnienie w usługach wzrosło o 2,5%, zbliżając się tym samym do wskaźnika odnotowanego we Francji metropolitalnej i wynoszącego 2,8%. Niewielki spadek zatrudnienia (0,5%) nastąpił w handlu (Carrefour, Hyper U, Cora), zaś największy w rolnictwie i przemyśle. Z końcem 2008 r. stopa bezrobocia wynosiła 22%, obejmując swoim zasięgiem ok. 41 tys. mieszkańców departamentu. Prowadzone statystyki zwracają uwagę na stosunkowo długi okres poszukiwania pracy średnio wynoszący 45 miesięcy, a także na fakt, iż niemal połowa bezrobotnych (46%) bez zatrudnienia pozostawała przez trzy lata. Ze względu na płeć większość bezrobotnych stanowi-

¹⁵ Od 1950 r. liczba ludności wzrosła ponad dwukrotnie, osiągając w 2005 r. 453 tys. mieszkańców.

ły kobiety w stosunku 23,1% do 20,7% (L' enquête emploi en Martinique deuxième trimestre 2009 2010), co charakterystyczne jest także dla pozostałych francuskich departamentów w Ameryce. Bez wątpienia największy niepokój rodzi fakt, iż zjawisko bezrobocia dotyka głównie ludzi do 30 roku życia. W 2008 r. stanowili oni 40,1% ogółu bezrobotnych (w porównaniu do 16% w metropolii), a znaczna ich część (niemal 30%) nie posiadała wymaganego wykształcenia lub pożądanych kwalifikacji (Augmentation du chômage des jeunes 2010).

Rolnictwo Martyniki, nadal uważane za strategiczne dla lokalnej gospodarki, opiera się głównie na uprawie bananów zajmujących 30% areалу wszystkich upraw i trzciny cukrowej (ok. 14% powierzchni uprawowej). Produkcja rumu sięgająca korzeniami osiemnastego stulecia także współcześnie stanowi najbardziej dochodowy produkt działających na wyspie gorzelni. Na znaczeniu straciła natomiast uprawa ananasa, obecnie występująca właściwie tylko w północnych gminach departamentu, oraz melonów.

Cechą wspólną departamentów Francji w Ameryce pozostają problemy gospodarcze, głównie natury makroekonomicznej, które swój wyraz znalazły w styczniowych i lutowych strajkach w 2009 roku na Gwadelupie i Martynice. Główną przyczyną społecznego niezadowolenia była podwyżka cen podstawowych towarów i paliwa oraz niska płaca minimalna. Fala protestów oprócz problemów ekonomicznych ukazała również głębokie podziały społeczne. Protestujący zwracali uwagę na hegemonię mniejszościowej grupy białych posiadających większość udziałów w przemyśle żywnościowym oraz niemal połowę najlepszych ziem zlokalizowanych w departamentach. Przykładem może być działalność największego martynikańskiego inwestora Groupe Bernard Hayot (GBH)¹⁶, właściciela sieci hipermarketów od lat korzystającego z podatkowych zwolnień, oskarżanego o prowadzenie nieuczciwej polityki cenowej.

Ogólnie we wszystkich *départements français d'Amérique* średnie wynagrodzenie pozostaje niższe niż w metropolii, zaś stopa bezrobocia i poziom ubóstwa dwa razy wyższe. Trudności społeczne dodatkowo potęgowane są przez rosnące poczucie zagrożenia, czego wyraz stanowiąc mogą przepelnione (o 300%) gujańskie więzienia, czy czterokrotnie wyższy od metropolitalnego poziom zabójstw na Gwadelupie. Kwestię sporną stanowiła ponadto wysokość podatków płaconych przez zamorskich Francuzów i rosnące koszty utrzymania. Owe zagadnienia znalazły się w postulatach komitetu protestacyjnego Collec-

¹⁶ Utworzona w 1960 r. posiada także znaczne udziały w przemyśle samochodowym i spożywczym prowadząc swoją działalność również na innych obszarach Francji zamorskiej: Gwadelupie, Gujanie Francuskiej, Reunion, i Nowej Kaledonii.

tif contre l'exploitation. Pomimo ustania strajków w marcu 2009 r. i podniesienia płacy minimalnej o 200 euro najważniejsze postulaty protestujących pozostały niezrealizowane. Rodzi to podejrzenie, że możliwy będzie wybuch podobnych zamieszek w przyszłości, a kwestia gospodarczego uzależnienia od Francji kontynentalnej pozostaje nadal nierozwiązana.

Geograficzne położenie francuskich departamentów po drugiej stronie Atlantyku sprawia, że uznane są przez Unię Europejską jako tzw. regiony peryferyjne, w wyniku czego przepisy prawa wspólnotowego nie są tam w pełni stosowane. Dokładne uregulowanie tej kwestii nastąpiło w art. 299 traktatów rzymskich z 1957 r., gdzie podkreślono, że regiony te, pomimo że stanowią integralną część Wspólnoty, posiadają jednocześnie prawo do pewnej odrębności ze względu na swoje odizolowanie, oddalenie, obszarową niewielkość, co w znacznym stopniu decyduje o ich ekonomicznej odmienności. Gwadelupa, Martynika i Gujana Francuska pozostają zatem poza strefą Schengen i unią VAT. Saint-Martin i Saint-Barthélemy, do 2007 r. składowe części Gwadelupy, chociaż nie stanowią integralnej jedności z Republiką Francuską, będąc jedynie częścią Francji zamorskiej w formie zbiorowości zamorskich, w traktacie lizbońskim wymienione zostały jako część Unii Europejskiej.

192

Zamorska część Francji w postaci departamentów amerykańskich pod względem gospodarczym i społeczno-kulturowym pozostaje głęboko odmienna od swojej kontynentalnej macierzy. Dysproporcje gospodarcze stanowią wynik kolonialnej przeszłości tych obszarów, związanej z prowadzeniem polityki przychylniej plantacyjnym uprawom trzciny cukrowej. Rozwiązania te miały warunkować stały dobrobyt skolonizowanych obszarów przy jednoczesnym bogaceniu metropolii. Założenie takie, z pozoru niepozbawione ekonomicznej przenikliwości, nie uwzględniało jednak branżowych kryzysów i nowych tendencji w światowej gospodarce. Bez wątpienia dynamicznie rozwijający się sektor usług oraz przemysł oparty o wiedzę stanowi obecnie najważniejszy czynnik warunkujący miejscowy dobrobyt. Również odrębna i złożona kultura DFA w dużej mierze stanowi wynik historycznej polityki władz francuskich. Indiańskie społeczności zamieszkujące powyższe obszary zastąpione zostały kulturami afrykańskimi oraz w mniejszym stopniu azjatyckimi i europejskimi. Ogłoszenie abolicji stanowiło początek formowania nowego społeczeństwa afro- i azjatycko-karaibskiego, odrzucającego język metropolitalny na rzecz rodzimego kreolskiego, ulegającego z biegiem czasu lingwistycznemu rozdrobnieniu, podkreślając tym samym wieloetniczność posługujących się nim grup.

Podsumowując, należy stwierdzić, że departamenty zamorskie Francji w Ameryce Łacińskiej i Południowej pomimo swojej konstytucyjnej integralności z metropolią wykazują głęboką odmienność ukształtowaną na drodze historycznych procesów. Problemy koniunkturalne, podziały społeczne i kulturowa odrębność analizowanych obszarów w przyszłości stać się może istotnym czynnikiem decydującym o ich separacji, stanowiąc trudne wyzwanie dla niepodzielnej Francji oraz zjednoczonej Europy.

Bibliografia

- Andraos, Philippe (2007), *Intercolonial Trade within the French Atlantic World, 1708-1763*, Montreal: McGill University.
- Ardagh, John, Jones, Colin (1998), *Wielkie kultury świata – Francja*, Warszawa: Świat Książki.
- Auger, Réginald (1993), *Late-18th- and Early-19th-Century Inuit and Europeans in Southern Labrador*, „Arctic”, 46, no. 1, s. 27-34.
- Augmentation du chômage des jeunes* (2010), Institut national de la statistique et des études économiques – INSEE, <http://www.insee.fr> [5 listopada 2010].
- Auvergnon, Philippe (2004), *Conflictualité et dialogue social à la Martinique*, „Travail et Emploi”, 98, s. 109-123.
- Barroux, Yves (red.) (2009), *Guadeloupe – Rapport annuel 2008*, Institut D’émission Des Départements D’outre-Mer, Paris: Lotissement Vernou - BOYER Sandie.
- Barroux, Yves (red.) (2010), *Martinique – Rapport annuel 2009*, Institut D’émission Des Départements D’outre-Mer, Martinique: Berger Bellepage.
- Baszkiewicz, Jan (2008), *Historia Francji*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Blond, Georges (1966), *Wielcy żeglarze*, Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Charest, Paul (1973), *Écologie culturelle de la Côte-Nord du golfe Saint-Laurent*, [w:] Marc-Adélar Tremblay et Gérald Louis Gold (red.), *Communautés et culture. Éléments pour une ethnologie du Canada Français*, Montréal: Les Éditions HRW, ltée, s. 33-82.
- CNES (2009), *L’impact économique de l’activité spatiale en Guyane*, , http://www.arts-et-metiers.asso.fr/uploads/impact_economique_et_fiscal_du_spatial_en_guyane.pdf [11 listopada 2010].
- Décret relatif à l’abolition de l’esclavage dans les colonies et les possessions françaises du 27 avril 1848*, <http://republika.free.fr/docs/abolition-esclavage-1848.pdf> [1 listopada 2010]
- Dubois, Laurent (2000), *Citizenship through assimilation and citizenship through autonomy: Guadeloupe, 1792-1802*, „Revista Mexicana del Caribe”, 5, núm. 10, s. 90-106.
- Dubois, Laurent (2003), *La restauration de l’esclavage en Guadeloupe, 1802-1803*, „Cahiers du Brésil Contemporain”, 53/54, s.149-161.
- Gordon, Alan (2010), *The Hero and the Historians, Historiography and the Uses of Jacques Cartier*, Vancouver, Toronto: UBC Press.
- Guadeloupe – Présentation de la région* (2010), Institut national de la statistique et des études économiques – INSEE, <http://www.insee.fr> [5 listopada 2010].

- Hanger, Kimberly S. (1996), *A medley of cultures Louisiana history at the Cabildo*, New Orleans: Louisiana Museum Foundation.
- Hüttl-Jung, Angelika, Edmaier, Bernhard (1997), *Wulkany*, Bielsko-Biała: Wydawnictwo Debit.
- Hyles, Joshua R. (2010), *Guiana and the Shadows of Empire: Colonial and Cultural Negotiations at the Edge of the World*, Waco: Baylor University.
- Jahn, Alfred (red.) (1967), *Geografia Powszechna*, t. 5: *Arktyka, Ameryka, Australia i Oceania, Antarktyda, Ocean Światowy*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Joeger, Claude (2007), *Le poids du spatial diminue, l'économie de la Guyane se diversifie, Pages économiques et sociales des Antilles-Guyane*, „AntianÉchos de Guadeloupe”, n° 1, INSEE, http://www.insee.fr/fr/insee_regions/guyane/themes/antiane_echos/aechos01/aechos_01.pdf [5 listopada 2010].
- Jolivet, Anne, Cadot, Emmanuelle, Carde, Estelle, Florence, Sophie, Lesieur, Sophie, Lebas, Jacques, Chauvin, Pierre (2009), *Migrations et soins en Guyane. Rapport final à l'Agence française de développement (AFD) dans le cadre du contrat AFD-Inserm*, Paris: Unité de recherche INSERM 707.
- Joshua Project (2005), <http://www.joshuaproject.net> [2 listopada 2010].
- Lanctot, Gustave (1954), *Cartier en Nouvelle-France en 1524*, „Revue d'histoire de l'Amérique française”, 8, n° 2, s. 213-219.
- L'enquête emploi en Martinique deuxième trimestre 2009* (2010), Institut national de la statistique et des études économiques – INSEE, <http://www.insee.fr> [5 listopada 2010].
- Le chômage de longue durée s'aggrave* (2010), Institut national de la statistique et des études économiques – INSEE, <http://www.insee.fr> [5 listopada 2010].
- Lefebvre, Georges, Pouthas, H. Charles, Baumont, Maurice (1969), *Historia Francji*, t. 2: *Od 1774 do czasów współczesnych*, Warszawa: Książka i Wiedza.
- Loiseau, Jérôme (2005), *Les colonies françaises sous l'ancien régime*, <http://histoire-geographie.ac-dijon.fr/.../ColoniesAR-2.pdf> [3 listopada 2010].
- Martini, Eric (2002), *Jacques Cartier witnesses a treatment for scurvy*, „Vesalius”, 8, no. 1, s. 2-6.
- Mauranyapin, Jean-Pierre (2008), *Présentation de la filière canne, sucre, rhum de la Guadeloupe*, Centre Technique de la Canne à Sucre (CTCS) de la Guadeloupe, <http://www.sucre-gps.com/.../FiliereCanneEnGuadeloupe-Mauranyapin.pdf> [4 listopada 2010].
- Michon, Bernard (2007), *La traite négrière nantaise au milieu du XVIIIe siècle (1748-1751)*, [w:] *Les Ports et la traite négrière*, Nantes, „Les Cahiers des Anneaux de la Mémoire”, 10, s. 34-63.
- Midy, Franklin (2006), *Les Congos à Saint-Domingue : de l'imaginaire au réel*, „Ethnologues”, 28, n° 1, s. 173-201.
- Perroy, Édouard, Doucet, Roger, Latreille, André (1969), *Historia Francji*, t. 1: *Od początku dziejów do roku 1774*, Warszawa: Książka i Wiedza.
- Sandor, Adam J. (2010), *On Colonial Mimicry: France, Security and the Governance of Postcolonial Suspect Communities*, The European Standing Group on International Relations, <http://stockholm.sgir.eu/uploads/SGIRsandor.pdf> [3 listopada 2010].
- Szymaniak, Marcin (2009), *Bunt zamorskich Francuzów*, „Rzeczpospolita” z 19.02.2009.

- Tindall, Brown George, Shi, E. David (2002), *Historia Stanów Zjednoczonych*, Poznań: Zysk i S-ka.
- Winks, Robin (2006), *The Blacks in Canada: A History*, „International Journal of Canadian Studies / Revue internationale d'études canadiennes”, 33/34, s. 13-33
- Benot, Yves, Dorigny, Marcel (2003), *Rétablissement de l'esclavage dans les colonies françaises 1802*, Paris: Maisonneuve et Larose.

Sławomir Dorocki A Krakow Pedagogical Academy graduate with a major in Geography, Sławomir Dorocki was later awarded a Ph D in history at the Interdepartmental Doctoral Studies of the European Studies Institute at Jagiellonian University under the guidance of Prof. Marian Zgórniak, PhD. Since 2005, a lecturer at various universities of the Małopolski Województwo such as the Jagiellonian University and Tischner European University in Krakow. Currently Stanisław Dorocki works as assistant professor at the Krakow Pedagogical University's Institute of Geography in the Business and Spatial Development Faculty. His research interests focuses on regionalization issues and particularly on the diversity of European expanse resulting from historical and cultural conditions. He devotes his spare time with his family, mountains and canoeing.

Paweł Brzegowy A bachelor of International Relation Studies at Jozef Tischner College of European Studies in Krakow. Currently a student of supplementary MA studies at Jagiellonian University's Faculty of International and Political Studies. His research interests are tied with overseas territories of France with regards to their history, social and economic outlooks, colonialism theories and the Latin America history and culture.

Abstract

Les départements français d'Amérique - artefacts of France's colonial past

Having been shaped by historical conditions, *les départements français d'Amérique* (the France's overseas departments in America) – Guadeloupe, Martinique, French Guiana, geographically belong to the farthest and least known parts of the European Union. Sugarcane plantation-based cultivations, originated and developed in the period of French colonisation, determined the economic significance of the regions characterised, making them desired artefacts in the mercantile race. The goal of this study is to approach the historical outline of the administrative units under analysis. It also attempts to explore to what degree the contemporary social and economic problems of the American departments have been conditioned by their colonial past. Despite the fact that the regions presented constitute an integral part of the Republic, the level of disproportion, mainly of economic nature, continues to be significant, thereby contrary to the so French '*égalité*' – sense of equality, carefully nurtured since the times of the revolution.

In connection with the progressing Union decentralisation and regionalisation processes, the question of the American departments' political future remains uncertain, considering the reviving separatism of these territories, which constitute a significant component of the overseas France.

Keywords

France d'outre-mer, overseas departments, colonialism, Guadeloupe, French Guiana, Martinique.

Sławomir Dorocki Studium der Geographie an der Pädagogischen Akademie Krakau, (MA), Promotionsstudiengang: Studium der Europäistik am Institut für Europäistik der Jagiellonen-Universität-Krakau, Dr. phil.(Doktorvater: Prof. Dr. habil. Marian Zgórnjak). Seit 2005 Dozent an Hochschulen in Kleinpolen, u. a. an der Jagiellonen-Universität-Krakau und der Józef Tischner-Hochschule-Krakau, wissenschaftlicher Mitarbeiter am Lehrstuhl für Unternehmertum und Raumordnung des Institutes für Geographie an der Pädagogischen Universität Krakau. Seine Forschungsinteressen konzentrieren sich auf die Problematik der Regionalisierung, unter der besonderen Berücksichtigung der Differenzierung von europäischem Raum infolge der historischen und kulturellen Bedingtheiten. Seine Freizeit verbringt er an liebsten mit der Familie, im Gebirge und unterwegs mit dem Paddelboot.

196

Paweł Brzegowy Studium der internationalen Beziehungen [Baccalaureat] an der Europäischen-Tischner-Hochschule-Krakau. Magisterstudium an der Fakultät der internationalen und politischen Wissenschaften der Jagiellonen-Universität-Krakau. Seine wissenschaftlichen Interessen liegen im kultur-geographischen Bereich und konzentrieren sich insbesondere auf den französischen Überseegebieten und deren historischen und sozial-wirtschaftlichen Hintergrund, sowie auf der Theorie des Kolonialismus und auf dem Gebiet der Geschichte und Kultur des lateinamerikanischen Raumes.

Abstrakt

Les départements français d'Amérique – die Artefakte der Kolonialvergangenheit von Frankreich Zusammenfassung

Die als Ergebnis einer historischen Entwicklung entstandenen Überseedepartements von Frankreich in Amerika (*les départements français d'Amérique*) – Guadeloupe, Martinique und Französisch-Guayana, gehören in geographischer Hinsicht zu den am weitesten gelegenen und zugleich am wenigsten bekannten Gebieten der Europäischen Union. Der Zuckerrohranbau, mit dem man bereits in der Zeit der französischen Kolonisation begonnen und den man weiter entwic-

kelt hatte, hat über die wirtschaftliche Bedeutung der besagten Regionen entschieden, die zu begehrten Artefakten im merkantilistischen Wettlauf der europäischen Staaten wurden. Der vorliegende Aufsatz versucht vor dem Hintergrund der Geschichte dieser französischen Kolonien in Südamerika, die Frage zu beantworten: Inwiefern bestimmt(e) die Kolonialvergangenheit die gegenwärtige sozial-wirtschaftliche Situation der amerikanischen Départements. Denn ungeachtet der Tatsache, dass diese Regionen seit 1946 einen festen Bestandteil der Französischen Republik bilden, bleibt der Differenzgrad vor allem wirtschaftlicher Natur, zwischen dem Mutterland und den Überseegebieten bedeutend, was allerdings gegen einen der Kulturpfeiler der französischen Gesellschaft, *Égalité*, verstößt. Die überdimensional vom Mutterland abhängigen Wirtschaften der Überseedepartements, versanken im Zuge konjunktureller Wirbelungen im Chaos. Die Arbeitslosigkeit, die mit fortschreitender Agflation auf Guadeloupe und Martinique einherging, rief eine Serie sozialer Spannungen hervor. Ein anderes Unterscheidungsmerkmal der ehemaligen Kolonien ist deren ethnisch-linguistische Heterogenität, was eine volle Integration mit dem Mutterland verhindert. Die soziale Vielfalt, gestützt größtenteils auf kreolischer Kultur, hat dazu beigetragen, dass eine ganz abgesonderte Gruppe von Bürgern der V. Republik entstanden ist. In Anbetracht der fortschreitenden Prozessen der Dezentralisierung und Regionalisierung in der EU einerseits und dem neusten Aufflammen lokaler Separatismen andererseits bleibt die Frage der politischen Zukunft von amerikanischen Départements Frankreichs recht ungewiss..

Schlüsselwörter

197

Die französischen Überseegebiete , Übersee-Département, Kolonialismus, Guadeloupe, Französisch-Guayana, Martinique.